

УДК 94 : 327 (71 + 72) НАФТА

Бессонова М.М.*,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
Київ, Україна. bessonm@gmail.com

КАНАДСЬКО-МЕКСИКАНСЬКА СПІВПРАЦЯ В РАМКАХ НАФТА

Анотація. Представлено узагальнюючий аналіз основних вимірів канадсько-мексиканської співпраці в рамках Північноамериканської угоди про вільну торгівлю. Попри наявні економічні контакти між країнами з ХІХ ст., справжня активізація відносин сталася після набуття чинності тристоронньої угоди про зону вільної торгівлі з січня 1994 р. У статті розглядаються прогнозовані позитивні та критичні оцінки впливу інтеграції на Канаду та Мексику; основні побоювання, які циркулювали в обох суспільствах напередодні запровадження північноамериканської інтеграції. Автором надано основні показники, які характеризують інтенсифікацію торговельних та інвестиційних зв'язків обох країн в рамках НАФТА. Подано інформацію про основні засоби, якими реалізується канадсько-мексиканська співпраця; охарактеризовані такі додаткові виміри взаємовідносин, як співпраця у галузі екології, охорони праці, транспортної інфраструктури. Наведено результати опитувань громадської думки у Канаді та Мексиці, які ілюструють коливання позитивних та негативних оцінок НАФТА упродовж більш ніж 20-річного її функціонування.

Ключові слова: Канада, Мексика, Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), вільна торгівля.

Аннотация. Представлен обобщающий анализ основных измерений канадско-мексиканской сотрудничества в рамках Североамериканского соглашения о свободной торговле. Несмотря на имеющиеся экономические контакты между странами с ХІХ в., настоящая активизация отношений произошла после вступления в силу трехстороннего соглашения о зоне свободной торговли с января 1994 г. В статье рассматриваются прогнозируемые положительные и критические оценки влияния интеграции на Канаду и Мексику; основные опасения, которые циркулировали в обоих обществах накануне введения в действие североамериканской интеграции. Автором предоставлены основные показатели, характеризующие интенсификацию торговых и инвестиционных отношений двух стран в рамках НАФТА. Представлена информация об основных средствах, которыми реализуется канадско-мексиканское сотрудничество; охарактеризованы такие дополнительные измерения взаимоотношений, как сотрудничество в области экологии, охраны труда, транспортной инфраструктуры. Приведены результаты опросов общественного мнения в Канаде и Мексике, иллюстрирующие колебания положительных и отрицательных оценок НАФТА в течение более чем 20-летнего ее функционирования.

* Bessonova M.M., Ph.D. in History, Associate Professor, Senior Research Fellow, The State Institution "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine. bessonm@gmail.com
CANADIAN-MEXICAN COOPERATION WITHIN NAFTA

Ключевые слова: Канада, Мексика, Североамериканское соглашение о свободной торговле (НАФТА), свободная торговля.

Abstract. *The article is devoted to a general overview of the main dimensions of the North American Free Trade Agreement and its implications within the Canadian-Mexican cooperation. Contacts between Canada and Mexico originated from the early 1800s, but diplomatic contacts started in 1944. Relations between two countries have positively changed since NAFTA came into effect in 1994. NAFTA has generated economic growth and rising standards of living for the people of all three member countries. NAFTA is considered the most powerful economic integration in the world. Its specifics lie in the combination of two developed economies (USA and Canada) with the developing one (Mexico). Since NAFTA has come into force, Canada and Mexico have become much more important to each other. Cooperation of the two countries within NAFTA is dealing with liberalization of trade, elimination of tariffs, greater access to the mutual markets, investments, services etc. Canadian-Mexican collaboration is pursued through a variety of means, ranging from periodic high-level consultations and inter-parliamentary meetings to more institutionalized mechanisms such as the Canada-Mexico Partnership. Trade, investment, business trips and tourism are the most vivid indicators of growing cooperation between two countries. The North American Free Trade Agreement was completed with the supplementary arrangements on environmental and labor cooperation, which were fixed in additional acts. The interaction between Canada and Mexico in the field of ecology is under the North American Agreement on Environmental Cooperation, which is targeted to enhance regional environmental cooperation. Another additional act is North American Agreement on Labor Cooperation, which is aimed on the improvement of the labor standards. In the article there also described mixed (positive and negative) views on integration within NAFTA among Canadian and Mexican people.*

Key words: Canada, Mexico, NAFTA, free trade

Постановка проблеми. Північноамериканська зона вільної торгівлі є однією з найбільших та найпотужніших у світовій економіці. Взаємодія США, Канади та Мексики в рамках цього інтеграційного об'єднання мала позитивний вплив на розвиток економіки усіх трьох країн попри ті критичні зауваження, які висловлювалися окремими експертами та політиками упродовж її існування. Вивчення успіхів та провалів цієї зони вільної торгівлі, взаємодія між економіками та суспільствами трьох північноамериканських держав активізувалося із приходом до влади Д. Трампа, коли був ініційований перегляд умов Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (*North Atlantic Free Trade Agreement, NAFTA*, далі — НАФТА). Наприкінці 2018 р. завершилися переговори по підписанню нових домовленостей, тож проблематика НАФТА набула особливої актуальності: так чи інакше інновації в умовах вільної торгівлі мають відобразитися і на відносинах країн-учасниць оновленої північноамериканської інтеграції з третіми країнами, у тому числі й з Україною.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На відміну від американсько-канадських чи американсько-мексиканських відносин, взаємовідносини Канади та Мексики не перебувають у фокусі основної уваги науковців. В якості прикладу можна назвати поодинокі публікації мексиканського дослідника А. Санта-Круза [1]. Як правило, канадсько-мексиканські зв'язки розглядаються у контексті тристоронніх взаємовідносин в рамках північноамериканської зони вільної торгівлі, де відносини Канади та Мексики аналізуються через призму та у порівнянні із США [2–6]. У вітчизняній науці питання двосторонніх взаємин Канади та Мексики так само перебувають на периферії наукових інтересів, бо основний акцент робиться на дослідження тристоронньої співпраці [7], або на вивчення американсько-канадських чи американсько-мексиканських відносин [8].

Мета статті. Метою даної наукової розвідки є узагальнення основних вимірів взаємодії Канади та Мексики в рамках НАФТА.

Основні результати дослідження. Перші контакти між Канадою та Мексикою були започатковані ще з часів, коли Канада була у складі британських колоній: на початку 1800-х рр. канадські вироби продавалися у Мексиці під логотипами британських компаній. Однак, офіційні взаємовідносини з Канадою були встановлені значно пізніше.

Зовнішні відносини Канади, яка у 1867 р. отримала статус домініону, ще довгий час залишалися під контролем Лондона. Тому інтереси Великої Британії впливали на формування канадсько-мексиканських контактів. Так, наприклад, серед перших латиноамериканських країн, з якими Канада встановила дипломатичні відносини, відсутня Мексика (це були Аргентина, Бразилія та Чилі). Це було пов'язано з ускладненнями відносин Мексики з Великою Британією, яка долучилася до міжнародного бойкоту, викликаного націоналізацією іноземних нафтових компаній у Мексиці у березні 1938 р. Тож Канада, що перебувала у фарватері британської зовнішньої політики, встановила дипломатичні взаємовідносини з Мексикою лише у 1944 р. [9].

Свідченням подальшого налагодження співпраці між Канадою та Мексикою стало підписання першого комерційного договору у 1946 р. У 1950-х рр. між країнами активізувалися відносини на політичному рівні: у 1952 р. було відкрито Генеральне консульство Мексики у Монреалі [10, 3], у 1956 р. мала місце перша офіційна зустріч прем'єр-міністра Канади Луї Сен Лорана та президента Мексики Адольфо Руїса Кортеніса (у США, під час тристороннього заходу), у 1959 р. відбувся перший візит до Канади новообраного президента Мексики Адольфо Лопеса Матеоса, а 1960 р. зі першим візитом Мексику відвідав прем'єр-міністр Канади Джон Діфенбейкер [11].

У 1968 р. було створено спільну міністерську комісію Мексики та Канади, з метою проведення консультацій високого рівня для обговорення інтересів та сприяння розвитку двосторонніх відносин. Канадсько-мексиканські відносини розвивалися і на міжпарламентському рівні: з 1975 р. були започатковані міжпарламентські зустрічі [10, 3].

Співпраця двох країн була сфокусована передусім на економічних питаннях. Назвемо лише кілька прикладів. Так, у 1974 р. був підписаний Меморандум про взаєморозуміння щодо прийому тимчасових сільськогосподарських робітників з Мексики до Канади [10, 3], у 1984 р. був підписаний Меморандум про взаєморозуміння щодо двосторонньої торгівлі, у 1990 р. — Меморандум про взаєморозуміння щодо консультаційних рамок для торгівлі та інвестицій, у 1998 р. — Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці у сфері розвитку [10, 11].

Втім, справжня активізація взаємовідносин між Канадою та Мексикою відбулася тільки з моменту набуття чинності угоди про вільну торгівлю в Північній Америці (НАФТА) у 1994 р.

Основною особливістю північноамериканської інтеграції вважається поєднання двох країн з потужною економікою (США та Канада) з країною, яка на момент початку створення зони вільної торгівлі була країною, що розвивається (Мексика). Саме тому експерти з питань економіки схилилися до думки, що НАФТА матиме незначні результати для економік США і Канади, оскільки між цими двома країнами вже існувала угода про вільну торгівлю, та були встановлені порівняно невеликі обмеження у торгівлі і в області транскордонних інвестицій.

Найбільше переваг передбачалося для економіки саме Мексики. Більшість економістів стверджувала, що участь цієї країни у створенні зони вільної торгівлі в рамках північноамериканського континенту мала сприяти проведенню економічних реформ з метою створення сприятливого підприємницького клімату для американських і канадських експортерів та інвесторів. До того ж, очікувалися приплив капіталів, збільшення зайнятості у самій Мексиці, розширенні експорту до США і Канади, а також отримання доступу до нових технологій і природних ресурсів.

Попри прогнозовані позитиви від ліквідації тарифних бар'єрів у торгівлі в рамках Північної Америки, у Канаді та Мексиці існували й скептичні та відверто критичні погляди на потенційні переваги від інтеграції.

У Канаді основні побоювання щодо результатів НАФТА висловлювалися стосовно США: найбільш поширеними були думки про зростання економічної залежності від США, про спрямування економічної активності у Канаді в інтересах американських корпорацій, про відведення Канаді ролі постачальника природної сировини для американської індустрії. Втім, існували й критичні оцінки відносно Мексики: побоювання висловлювалися у контексті потенційного перенесення виробництва до цієї країни, спричиненого тим, що це буде вигідніше завдяки меншим витратам на пенсії, страхування безробітним та компенсації робітникам ніж у Канаді [4, 527].

Щодо Мексики, то тут також обговорювалися як позитивні, так і негативні аспекти впливу інтеграції на її подальший економічний розвиток. Так, завдяки участі у регіональному об'єднанні зі США вважалося, що Мексика долучиться до інтеграції до світової економіки; значні кредити від США мали б сприяти модернізації Мексики, аби відповідати умовам реалізації угоди про вільну торгівлю; передбачалося, що багато іноземних компаній перенесе свою діяльність на територію Мексики з метою проникнення на американський і канадський ринки. Серед аргументів «проти» успіхів дії угоди про вільну торгівлю найбільш поширеними були думки щодо того, що від вільної торгівлі виграє передусім мексиканська еліта, а не рядове населення. Привабливість Мексики для іноземних підприємців пов'язувалася передусім із вигідним низьким рівнем життя, а відповідно — і низькою оплатою праці, невисокими екологічними стандартами, які істотно відрізнялися від американських та канадських.

Не зважаючи на таке суперечливе ставлення до НАФТА на початку підписання угоди, результатом стало збільшення двосторонньої торгівлі та інвестицій не тільки між Канадою та США, США та Мексикою, а й Канадою та Мексикою. Мексика стала для Канади важливим стратегічним партнером не тільки в межах НАФТА, а й у регіональному та міжнародному співробітництві на таких форумах як Організація Американських Держав та ООН.

Сучасний канадсько-мексиканський діалог реалізується за допомогою різних засобів, серед яких варто назвати: періодичні консультації високого рівня, міжпарламентські зустрічі, саміти лідерів Північної Америки тощо. Окрім того, з 2004 р. було створено інституційний механізм — «Канадсько-Мексиканське партнерство», який працює через ряд робочих груп та спрямований на сприяння співробітництву між державним і приватним секторами двох країн [12]. Основними напрямками діяльності робочих груп в рамках «Канадсько-Мексиканського партнерства» є питання торгівлі, інвестицій та інновацій, агробізнесу, житла та

розвитку громад, охорони навколишнього середовища та лісового господарства, розвитку людського капіталу, мобільності робочої сили, енергії тощо. До цього слід додати щорічні консультації з питань безпеки, а також військово-політичних та військових питань, проблем правосуддя та боротьби зі злочинністю.

Канада і Мексика стали важливими торговельними партнерами один одного. Так, у 2013 р. двостороння торгівля Канада-Мексика склала близько 32 млрд. канадських доларів, у 2015 р. — 37,7 млрд. канадських доларів, у 2016 р. — 40,8 млрд. канадських доларів, у 2017 р. цей показник сягнув вже 43,3 млрд. канадських доларів [13]. Для Канади з-поміж країн латиноамериканського регіону Мексика є торговельним партнером номер один, який випередив Бразилію, Чилі та Венесуелу.

Канадські прямі інвестиції в Мексиці оцінюються на суму понад 12,3 млрд. доларів у 2013 р., у той час як мексиканські прямі інвестиції до Канади склали 22 млн. дол. За даними на 2016 р. ці показники зросли: прямі інвестиції Канади у Мексиці досягли рівня понад 16,7 млрд. канадських доларів, у той час як прямі інвестиції Мексики в Канаду становили приблизно 1,7 млрд. канадських доларів [14]. Державною агенцією «Розвиток експорту Канади» Мексика визначається в якості одного з пріоритетних ринків для канадського експорту і канадських інвестицій.

Туризм та ділові поїздки також поживалися між двома країнами. Так, згідно статистичних даних, які наведені на сайті Статистики Канади за період 2001–2015 рр., Мексика була другою країною, до якої виїжджали канадці (у 2001 р. — 689 тис., у 2006 р. — 841 тис., у 2015 р. — 1 926 тис.) [15]. Зворотній рух — з Мексики до Канади був значно менший: відвідувачі з Мексики серед всіх приїжджих до Канади за 2001–2015 рр. жодного разу не входили до першої п'ятірки. Тим не менш, чітко простежувалася тенденція до зростання візитів з Мексики до Канади з 2001 р. — 148 тис. відвідувачів (7-те місце серед представників інших країн) до 2008 р. — 257 тис. (6-те місце), що було на той момент максимальною кількістю. З 2009 р. — чисельність візитів до Канади з Мексики істотно скоротилася і відвідувачі-мексиканці займали лише 10-те місце серед представників інших країн, які приїжджали до Канади (найменша кількість у 2010 р. — 116 тис.) [16]. Завдяки поступовому виходу зі світової економічної кризи, кількість візитів мексиканців до Канади знову почала зростати: у 2013 р. таких було 156,9 тис., у 2014 р. — 180,1 тис., у 2015 р. — 204,8 тис., у 2016 р. — 252,2 тис., у 2017 р. — 366,6 тис., у 2018 р. — 370,9 тис. (дані за січень-листопад 2018 р.) [17]. Такий дисонанс пов'язаний передусім з економічними та кліматичними причинами, втім це питання потребує додаткового дослідження.

Особливістю інтеграційної взаємодії Канади й Мексики в рамках НАФТА стали додаткові виміри, пов'язані із питаннями захисту навколишнього середовища та охорони праці. Означені питання були предметом окремих перемовин між трьома північноамериканськими країнами, що мало наслідком підписання спеціальних угод — Північноамериканської угоди про екологічне співробітництво та Північноамериканської угоди про трудову співпрацю, які почали діяти одночасно із основною угодою про вільну торгівлю з 1 січня 1994 р. Специфікою взаємодії північноамериканських країн в рамках означених угод стало сво-

єридне «підтягування» Мексики до тих стандартів у сфері екології та охорони праці, які вже діяли на території США та Канади.

Наприклад, у контексті впровадження «зеленого будівництва» в рамках Північноамериканської угоди про екологічне співробітництво діяло кілька спеціальних програм, спрямованих на надання Мексиці допомоги у розробці та застосуванні технологій контролю за якістю палива та кількістю викидів, що здійснюються в процесі транспортування товарів морським транспортом [18, 150]. У рамках партнерства з питань охорони праці, були заплановані та здійснені відповідні зміни у трудовому законодавстві Канади, Мексики та США у галузі виробничих відносин (з питань свободи асоціацій та прав на участь в організаціях, права на колективний захист власних інтересів та право на страйки) [19].

Одним з вимірів інтеграційної взаємодії, що була започаткована співпрацею в рамках НАФТА, стала низка ініціатив, пов'язаних з поліпшенням транспортного зв'язку між США, Канадою та Мексикою з метою поживлення економічних контактів. Так, у 1995 р. було ініційовано створення транспортного коридору, що включає низку автострад та супутньої інфраструктури на заході Північної Америки. Цей проект отримав назву Коридор КАНАМЕКС (CANAMEX, від назв країн Канада та Мексика), бо він передбачав з'єднання Канади з Мексикою через низку штатів США [20]. У 1999 р. був підписаний Меморандум про взаєморозуміння між губернаторами штатів Айдахо, Арізона, Монтана, Невада, Юта [21], відповідно до якого планувалася інтенсивна співпраця у сфері розробки та розбудови означеного коридору. У 2001 р. був запропонований детальний план, який згодом був оновлений та доповнений таким завданнями, як використання у цьому коридорі залізничних шляхів, поширення волоконно-оптичної телекомунікаційної інфраструктури, розвиток туризму, обмін інформацією, розповсюдження телебачення у сільську місцевість тощо [22]. Окрім вищезазначених, була започаткована низка інших ініціатив та проектів, спрямованих на розвиток трансконтинентальних магістралей, що поєднують Канаду та Мексику через США [23].

Варто зазначити, що окрім економічних даних важливе значення при вивченні канадсько-мексиканської співпраці в рамках НАФТА мають показники різноманітних соціологічних опитувань, які унаочнюють ставлення населення країн-учасниць до північноамериканської інтеграції. З огляду на те, що оцінка НАФТА з боку громадської думки Північної Америки заслуговує на окреме дослідження, наведемо лише кілька прикладів.

Так, наприклад, під час обговорення тристоронньої угоди про вільну торгівлю, канадці здебільшого негативно ставилися до підписання НАФТА. Відповідно до результатів опитування *National Angus Reid Poll*, проведеного у листопаді 1993 р. (за шість тижнів до набуття чинності НАФТА), більшість канадських респондентів, а саме 46 %, висловлювалася проти угоди, у той час як 43 % підтримали її [24]. Як вже зазначалося, побоювання були викликані потенційними загрозами з боку мексиканського ринку дешевої робочої сили.

Упродовж перших 10 років функціонування НАФТА канадська громадська думка змінилася, та стала більш схильною до позитивного сприйняття участі Канади у регіональній інтеграції. Так, згідно з опитуванням громадської думки, проведеним у 2003 р. *Ipsos Reid* 70 % канадців підтримували НАФТА, та тільки 26 % були — «проти» [25, с.68].

Позитивно оцінювали результати першого десятиліття НАФТА й мексиканські респонденти. Відповідно до результатів опитування громадської думки, проведеного у 2004 р. Центром досліджень і навчання економіки (Університет Мехіко) 44 % мексиканців визнали, що НАФТА мала позитивний вплив на мексиканську економіку, 41 % респондентів визнали її позитивний вплив на стандарти життя (у тому числі — умови праці), та 39 % — на навколишнє середовище. Додамо, що аналогічну картину майже рівного розподілу думок про результати НАФТА демонстрували й американці. Так, згідно опитуванням 2005 р. 46 % респондентів відзначили, що НАФТА має позитивне значення для США, у той час як 40 % дотримувалися протилежної думки [26].

У цілому, після першого десятиліття дії угоди про вільну торгівлю громадська думка у Мексиці, Канаді та Сполучених Штатах мала тенденцію бути позитивною по відношенню до НАФТА і перспектив розширення вільної торгівлі по всій півкулі (позитивна оцінка НАФТА: Мексика — 64 % респондентів (2004 р.), Канада — 70 % (2003 р.), США — 47 % (2004 р.) [27].

Незважаючи на підтримку НАФТА, громадськість Канади та Мексики бачила свою країну як ту, яка «програла» в НАФТА, і сприймала Сполучені Штати як країну, яка «виграла». З іншого боку, американська громадськість, навпаки, розглядала Мексику як країну, яка найбільше виграла від НАФТА. За думкою С. Вебера, який зробив узагальнення кількох опитувань громадської думки у трьох країнах, кожна країна вважала, що «трава зеленіша на іншій стороні» [27]. У серпні-вересні 2008 р., коли розглядалася можливість потенційного розширення північноамериканської зони вільної торгівлі на всю Західну півкулю, було проведено дослідження ставлення населення всіх трьох країн до НАФТА. Дані опитування *Gallup Poll* показали наступну картину: у Канаді 51 % респондентів відмітили здебільшого позитивний вплив НАФТА на канадську економіку, та 39 % вважали, що цей вплив є переважно негативним. При цьому, 45 % канадців були готові підтримати переговори про нову угоду (34 % вважали за потрібне зберегти НАФТА без змін, а 13 % взагалі були проти будь-якої торговельної угоди). Серед респондентів з Мексики у 2008 р. негативно оцінили НАФТА 23 %, і лише 20 % — позитивно (у той час як 39 % респондентів не змогли дати відповіді на запитання чи взагалі відмовилися відповідати) [28].

У 2017 р., коли вже тривали переговори з приводу оновлення північноамериканської інтеграції, опитування громадської думки показали позитивну реакцію і канадського, і мексиканського суспільств щодо НАФТА. Так, згідно даним *Pew Research Center* 74 % респондентів з Канади позитивно оцінили НАФТА для своєї країни, з-поміж мексиканських респондентів було 60 % позитивно налаштованих (для порівняння — серед американців таких було тільки 51 %) [29]. Тож, наявними є коливання громадської думки з приводу НАФТА, тому це питання потребує додаткового дослідження.

Ініційовані Д. Трампом переговори про перегляд НАФТА та укладання нових угод між США, Канадою та Мексикою наприкінці 2018 р. в принципі не змінили підходи до співпраці між Канадою та Мексикою. Оновлені домовленості у сфері вільної торгівлі розглядаються як такі, що матимуть наслідком подальше зміцнення торговельних зв'язків між Канадою та Мексикою. Сприятлива для трудової діяльності демографічна ситуація у Мексиці та зростання в ній

споживчого класу відкривають нові можливості для канадських підприємств, інвесторів та експортерів у середньо- та довгостроковій перспективі [30]. Наразі, ключовими галузями канадсько-мексиканської співпраці в рамках оновлених угод визначаються: аерокосмічна, автомобільна, будівництво та інфраструктура, видобуток металів, нафти і газу, виробництво пластмас та хімікатів, електроенергетика, телекомунікації тощо.

Висновки. Наведені приклади не вичерпують усієї проблематики канадсько-мексиканського діалогу в рамках НАФТА, яка залишатиметься чинною угодою до часу ратифікації урядами трьох північноамериканських країн нових домовленостей про зону вільної торгівлі, підписаних 30 листопада 2018 р. Варто вказати на те, що кожна країна має власні економічні інтереси, які вона прагне захищати. Тим не менш, Канада та Мексика мають досвід поєднання своїх зусиль у намаганні мінімізувати політичний та економічний тиск з боку США, торговельна співпраця з якими є вигідною для обох країн. Попри те, що в історії двосторонніх відносин були й негативні моменти, Канада та Мексика мають наміри продовжувати співпрацю, започатковану в рамках НАФТА.

ЛІТЕРАТУРА

1. Santa-Cruz A. Canada–Mexico Relations: Interdependence, Shared Values ... and the Limits of Cooperation / Arturo Santa-Cruz. // *American Review of Canadian Studies*, 2012. — Vol. 42:3. — P. 401–417.
2. Bow B., Santa-Cruz A. Power, Identity, and Special Relationships: The US-Canada and US-Mexico Relationships in Historical and Comparative Perspective / Bow Brian, Santa-Cruz Arturo [Electronic resource]. — Mood of access: https://www.researchgate.net/publication/228215068_Power_Identity_and_Special_Relationships_The_US-Canada_and_US-Mexico_Relationships_in_Historical_and_Comparative_Perspective
3. White W.R. The Implications of the FTA and NAFTA for Canada and Mexico / White William R. // *Technical report (Bank of Canada)*. 1994. — Vol.70. — 32 p.
4. Stritch A. The Costs of Free Trade / Stritch A. // *Crosscurrents: contemporary political issues*. — Nelson Canada, 1994. — P. 525–536.
5. Комкова Е.Г. Перспективы НАФТА / Комкова Е.Г.// *США*Канада: экономика, политика, культура*. — 2018. — № 2. — С. 5–19.
6. Костюнина Г.М. Североамериканская интеграция: 20 лет спустя / Костюнина Г.М. // *Вестник МГИМО*. — 2015. — №2 (41). — С. 231–241 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/severoamerikanskaya-integratsiya-20-let-spustya>
7. Раєвич Т.І. Наслідки членства в Північноамериканській асоціації вільної торгівлі (НАФТА) для країн-учасниць / Т.І. Раєвич, Т.О. Демиденко // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. — 2011. — № 20. — С. 68-71 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnum_2011_20_16.
8. Столяр О. Публічна дипломатія в мексикансько-американських відносинах / Олеся Столяр // *Зовнішні справи*. — № 12. — 2016. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/blog/usi-blogi/view/article/publiczna-diplomatija-v-meksikansko-amerikanskikh-vid/>
9. Relaciyn entre Mйxico y Canadб [Electronic resource]. — Mood of access: <https://mex-can.sre.gob.mx/index.php/relacion-mexico-canada>

10. Manual de organizaciyn de la embajada de Мїхїко en Canadб. — Secretaгna de relaciones exteriores, 2004 — 52 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sre.gob.mx/images/stories/docnormateca/manexxe/embajadas/МОЕМCanada.pdf>
11. Encuentros entre mandatarios de Мїхїко y Canadб [Electronic resource]. — Mood of access: <https://mex-can.sre.gob.mx/index.php/encuentros-entre-mandatorios-de-mexico-y-canada>
12. The Canada-Mexico Partnership [Electronic resource]. — Mood of access: <http://www.canadainternational.gc.ca/mexico-mexique/cmp-pcm.aspx?lang=eng>
13. Mexico: country profile on Export Development Canada [Electronic resource]. — Mood of access: <http://www.edc.ca/EN/Country-Info/Pages/Mexico.aspx>
14. Canada-Mexico Relations. A Strategic Partner for Canada [Electronic resource]. — Mood of access: https://www.canadainternational.gc.ca/mexico-mexique/canmex.aspx?lang=eng&menu_id=12
15. Travel by Canadians to foreign countries, top 15 countries visited (2001-2015): Statistics Canada [Electronic resource]. — Mood of access: <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/arts37a-eng.htm>
16. Travellers to Canada by country of origin, top 15 countries of origin (2001-2015): Statistics Canada [Electronic resource]. — Mood of access: <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/arts38a-eng.htm>
17. Canada and the World Statistics Hub — Mexico [Electronic resource]. — Mood of access: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/13-609-x/13-609-x2018003-eng.htm>
18. Бессонова М.М. Основні напрямки співпраці у сфері екології країн-учасниць НАФТА на сучасному етапі / Бессонова М.М. // Наукові праці історичного факультету ЗНУ. — Випуск 44. — Т.2. — Запоріжжя: ЗНУ, 2015. — С. 149-152 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/44/30_2.pdf
19. North American Agreement on Labor Cooperation: A Guide [Electronic resource]. — Mood of access: <https://www.dol.gov/ilab/trade/agreements/naalcgd.htm>
20. What is CANAMEX? [Electronic resource]. — Mood of access: https://web.archive.org/web/20080110203215/http://www.canamex.org/fed_def.asp
21. CANAMEX corridor security and safety issues (October 2003). [Electronic resource]. — Mood of access: http://www.channelingreality.com/nau/canamex_corridor_Security_Security.htm
22. What is CANAMEX? Smart Corridor [Electronic resource]. — Mood of access: https://web.archive.org/web/20080208011402/http://www.canamex.org/smart_corridor.asp
23. NAFTA Superhighway [Electronic resource]. — Mood of access: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
24. Canadians' Views on NAFTA, 19 January, 1998 [Electronic resource]. — Mood of access: <https://www.ipsos.com/en-ca/news-polls/canadians-views-nafta>
25. Бессонова М.М. Посилення антиамериканізму в Канаді як наслідок регіональної інтеграції / Бессонова М.М. // Сучасна українська політика. Спецвипуск: «Інтеграційні процеси в сучасному світі: регіональні виміри». — К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. — С. 65-74.
26. Kull S. Mexican, U.S. Publics Strongly Support Labor and Environmental Standards in Trade Agreements. 20 July 2005 / Kull Steven [Electronic resource]. — Mood of access: <http://worldpublicopinion.net/mexican-u-s-publics-strongly-support-labor-and-environmental-standards-in-trade-agreements/>
27. Weber St. J. In Mexico, U.S. and Canada, Public Support for NAFTA Surprisingly Strong, Given each Country Sees Grass as Greener on the Other Side. January 23, 2006 /

Weber St. J. [Electronic resource]. — Mood of access: <http://worldpublicopinion.net/in-mexico-u-s-and-canada-public-support-for-nafta-surprisingly-strong-given-each-country-sees-grass-as-greener-on-the-other-side/>

28. English C. Half of Americans say NAFTA has mainly negative effect on the economy: Opinion Briefing: North American Free Trade Agreement. December 12, 2008 / English C. [Electronic resource]. — Mood of access: <http://www.gallup.com/poll/113200/opinion-briefing-north-american-free-trade-agreement.aspx>

29. Stokes B. Views of NAFTA less positive — and more partisan — in U.S. than in Canada and Mexico. May 9, 2017. / Stokes Bruce. [Electronic resource]. — Mood of access: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/05/09/views-of-nafta-less-positive-and-more-partisan-in-u-s-than-in-canada-and-mexico/>

30. Business environment in Mexico [Electronic resource]. — Mood of access: <https://www.edc.ca/en/country-info/country/mexico.html>

REFERENCES

1. Santa-Cruz, A. (2012). Canada–Mexico relations: interdependence, shared values ... and the limits of cooperation. *American Review of Canadian Studies*, 42:3, 401-417.

2. Bow, B., Santa-Cruz, A. (2010). *Power, identity, and special relationships: the US-Canada and US-Mexico relationships in historical and comparative perspective*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/228215068_Power_Identity_and_Special_Relationships_The_US-Canada_and_US-Mexico_Relationships_in_Historical_and_Comparative_Perspective

3. White, W.R. (1994). *The implications of the FTA and NAFTA for Canada and Mexico*. Technical report (Bank of Canada), 70.

4. Stritch, A. (1994). The costs of free trade. *Crosscurrents: contemporary political issues*, 525–536.

5. Komkova, E. (2018). The perspectives of NAFTA. *SSHA*Kanada: ŷkonomyka, polytyka, kultura (The USA*Canada: economy, politics, culture)*, 2, 5-19. (in Rus.)

6. Kostyunina, G. (2015). North American Integration 20 years after. *Visnyk MGIMO (MSIIR Bulletin)*, 2 (41), 231-241. (in Rus.)

7. Rayevych, T., Demidenko, T. (2011). Consequences of membership in the North American free trade agreement (NAFTA) for participating countries. *Naukovyy visnyk Volyns koho natsional noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Mizhnarodni vidnosyny (Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesia Ukrainka. International relations)*, 20, 68-71. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnum_2011_20_16. (in Ukr.)

8. Stolyar, O. (2016). Public diplomacy in Mexican-American relations. *Zovnishni Spravy (Foreign Affairs)*, 12. Retrieved from: <http://uaforeignaffairs.com/ua/blog/usi-blogi/view/article/publiczna-diplomatija-v-meksikansko-amerikanskikh-vid/> (in Ukr.)

9. *Relaciyn entre Mŷxico y Canadŷ* (2018). Retrieved from: <https://mex-can.sre.gob.mx/index.php/relacion-mexico-canada>

10. *Manual de organizaciyn de la embajada de Mŷxico en Canadŷ. Secretarŷa de relaciones exteriores* (2004). Retrieved from: <http://sre.gob.mx/images/stories/docnormateca/manexte/embajadas/MOEMCanada.pdf>

11. *Encuentros entre mandatarios de Mŷxico y Canadŷ* (2018). Retrieved from: <https://mex-can.sre.gob.mx/index.php/encuentros-entre-mandatorios-de-mexico-y-canada>

12. *The Canada-Mexico Partnership* (2018) Retrieved from: <http://www.canadainternational.gc.ca/mexico-mexique/cmp-pcm.aspx?lang=eng>

13. *Mexico: country profile on Export Development Canada* (2018). Retrieved from: <http://www.edc.ca/EN/Country-Info/Pages/Mexico.aspx>
14. *Canada-Mexico Relations. A Strategic Partner for Canada* (2018). Retrieved from: https://www.canadainternational.gc.ca/mexico-mexique/canmex.aspx?lang=eng&menu_id=12
15. *Travel by Canadians to foreign countries, top 15 countries visited (2001-2015): Statistics Canada* (2017). Retrieved from: <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/arts37a-eng.htm>
16. *Travelers to Canada by country of origin, top 15 countries of origin (2001-2015): Statistics Canada* (2017). Retrieved from: <http://www.statcan.gc.ca/tables-tableaux/sum-som/l01/cst01/arts38a-eng.htm>
17. *Canada and the World Statistics Hub — Mexico* (2018). Retrieved from: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/13-609-x/13-609-x2018003-eng.htm>
18. Bessonova, M. (2015). The main areas of the environmental cooperation of NAFTA-member countries at present stage. *Naukovi pratsi istorichnoho fakul'tetu ZNU (Scientific works of the historical faculty of ZNU)*, 44: 2, 149-152. Retrieved from: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/44/30_2.pdf (in Ukr.)
19. *North American Agreement on Labor Cooperation: A Guide* (1993) Retrieved from: <https://www.dol.gov/ilab/trade/agreements/naalagd.htm>
20. *What is CANAMEX?* (2008) Retrieved from: https://web.archive.org/web/20080110203215/http://www.canamex.org/fed_def.asp
21. *CANAMEX corridor security and safety issues* (October 2003) Retrieved from: http://www.channelingreality.com/nau/canamex_corridor_Safety_Security.htm
22. *What is CANAMEX? Smart Corridor* (2008) Retrieved from: https://web.archive.org/web/20080208011402/http://www.canamex.org/smart_corridor.asp
23. *NAFTA Superhighway* (2013) Retrieved from: <http://defendingwater.net/blog/2013/03/nafta-superhighway/>
24. *Canadians' Views on NAFTA*, 19 January, 1998. Retrieved from: <https://www.ipos.com/en-ca/news-polls/canadians-views-nafta>
25. Bessonova, M. (2012). Strengthening of the anti-Americanism in Canada as a consequence of regional integration. *Suchasna ukrayinska polityka. Spetsvyvusk: «Intehratsiyni protsesy v suchasnomu sviti: rehionalni vymiry (Modern Ukrainian politics. Special issue: Integration processes in the modern world: regional dimensions)*, 65-74 (in Ukr.).
26. Kull, S. (2005). *Mexican, U.S. Publics Strongly Support Labor and Environmental Standards in Trade Agreements*. 20 July, 2005. Retrieved from: <http://worldpublicopinion.net/mexican-u-s-publics-strongly-support-labor-and-environmental-standards-in-trade-agreements/>
27. Weber St. J. (2006) *In Mexico, U.S. and Canada, public support for NAFTA surprisingly strong, given each country sees grass as greener on the other side*. January 23, 2006. Retrieved from: <http://worldpublicopinion.net/in-mexico-u-s-and-canada-public-support-for-nafta-surprisingly-strong-given-each-country-sees-grass-as-greener-on-the-other-side/>
28. English, C. (2008). *Half of Americans say NAFTA has mainly negative effect on the economy: opinion briefing: North American free trade agreement*. December 12, 2008. Retrieved from: <http://www.gallup.com/poll/113200/opinion-briefing-north-american-free-trade-agreement.aspx>
29. Stokes, B. (2017, May 9). *Views of NAFTA less positive — and more partisan — in U.S. than in Canada and Mexico*. Retrieved from: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/05/09/views-of-nafta-less-positive-and-more-partisan-in-u-s-than-in-canada-and-mexico/>
30. *Business environment in Mexico* (2018). Retrieved from: <https://www.edc.ca/en/country-info/country/mexico.html>